

PAPER DETAILS

TITLE: OLAGANÜSTÜ DURUMLARDA TOPLUMSAL DAYANISMA VE BÜTÜNLESMEME BASININ

KATKISI: MILLİMÜCADELE DÖNEMİ TÜRK BASINI

AUTHORS: Bünyamin AYHAN

PAGES: 75-99

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1723857>

OLAGANÜSTÜ DURUMLARDA TOPLUMSAL DAYANIŞMA VE BÜTÜNLEŞMEYE BASININ KATKISI: MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRK BASINI*

Bünyamin AYHAN**

ÖZET

Millî Mücadele dönemi toplumsal yapı olağanüstü bir durum görünümündedir. Olağanüstü durum toplumda eskinin bitmek ve yok olmaz üzere olduğu ve yerine yenisinin konmadığı durumlardan biridir. Uzun savaş dönemleri zorunlu olarak toplumda olağanüstü durumlara neden olmaktadır.

Basının ulus devlet ve modernleşme olgularıyla ilişkisi vardır. Toplumsal değişim ve toplumun yeniden yapılanmasında basın önemli işlevlerde bulunmaktadır. Aynı zamanda basın, olağanüstü durumlarda toplumsal bütünleşme ve toplumsal dayanışma olgusunu sağlayan öğelerden biridir.

Olağanüstü bir durum olan savaşlarda halk, gerekli bilgiyi cephe ve cephelerde harekâtları gazetelerden öğrenmek istemi, gazete tirajları artırmıştır. Savaş neticesini bekleyen halkta bilgi açlığını gidermek için gazeteler, normal baskılarına ilâveten el ilanı, ikinci baskı, akşam baskısı gibi baskılar yapmışlardır. Gazeteler toplumun üyeleri arasında ortak bir duygunun gelişmesine katkıda bulunmuş ve özellikle olağanüstü durumda, gazeteler ortak düşmana karşı sembol ve anlamları temsil ederek ve taşıyıcılığını yaparak toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin yaratılmasında önemli bir rol oynamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Toplumsal Dayanışma ve Toplumsal Bütünleşme, Basın

ABSTRACT

The social structure of the period of Turkish National struggle can be considered as an unordinary social condition. In unordinary condition, the traditional features of society tend to be extinguished and no new ones come forth. The long periods of war are inevitable causes of unordinary conditions of the society.

Press has a close relation with the phenomenon of nation-state and modernization. In social change and restructuration of society press has a central role. Specifically, in unordinary condition press plays one of the most important roles in social integration and social solidarity.

In the unordinary condition, people had access to information about war solely through newspapers. So the sale of newspapers increased. In order to meet the need of information between people, second copies of the newspapers, hand notices and night editions were also published. The newspapers have contributed to the development of common feeling among the members of society. Especially in unordinary condition, newspapers had an important role in the creation of social solidarity and integration through representing and carrying symbols and events against the common enemy.

Keywords: National struggle, social solidarity and social integration, press

* Bu çalışma, aynı adla 2005 yılında S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen doktora tezinin özetidir.

Bu çalışma S.Ü. BAP Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi

GİRİŞ

Tarih olgusu yalnızca olmuş bitmiş olayların bir dökümünü yapmak değil, aynı zamanda onları bugünkü öncelikler doğrultusunda yeniden düzenlemektir. Tarih her gün yeniden yazılmakla ve yeni bir kapsama kavuşmaktadır. Bu açıdan bütün ideolojiler, tarih, birey ve toplumla ilgili bir bakış açısına sahiptirler. Bu nedenle geçmişe karşı nerede durduğumuz ve geçmiş, bugün-gelecek arasındaki ilişkilerin nasıl olduğu gibi konular herkes tarafından hayati önem taşıyan konular olmakla kalmazlar, aynı zamanda vazgeçilmez bir nitelik taşırlar (Hobsbawm, 1999:40). Toplum ve devlet için tarih, amaca uygunluk olarak görülür. Eğer böyle bir tarih yoksa tarih hemen yeniden icat edilen bir olgu olarak karşımıza çıkar (Hobsbawm, 1999:9). Tarihin olguları hiçbir zaman bize bir netlik içinde gelmezler, çünkü aşırı netlik içinde varolmazlar veya varolamazlar, gerçekler her kayıt tutanın zihninden kırılarak bize yansır. Bu anlamda tarih, yorum demektir. Tarihçi, incelediği insanların zihniyetleri ve eylemlerinin gerisindeki düşüncelerini hayal gücü vasıtasıyla kurgulayarak anlamaya çalışır. Diğer taraftan, tarih incelemesi bugünün bakış açısı ile yapılır, geçmiş bugüne ait gözlemlerle anlamlı kılınmaya çalışılır. Tarihin kullandığı kavramların anlam yükleri bugünün içinde bulunur (Carr, 1996:29-32). Farklı anlamlar ve tutumlar doğal olarak tarih yazımına da yansır. Mevcut bakış ve yorum farkları tarihin farklı yorumlarını da beraberinde getirir.

Diğer taraftan savaş, hem bireysel, hem devleti oluşturan öğeler arasında olduğu gibi hem de devletler arasında görülen, olağanüstü durumlarla ilgili bir olgudur. Savaş, toplumsal değişmeyi hızlandırmanın yanı sıra, zorla kültürleşme, göç ve nüfusun yapısını bozmak gibi birçok olumsuz sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Savaşın neden olduğu olumsuzlukların milletlerin varlığını tehdit edecek boyutlarda olması, savaş ile ilgili çalışmaları da vazgeçilmez kılmaktadır (Çakır, 2004:4).

Savaş aslında politik sorunları çözmenin bir başka yönüdür. Örneğin 1908 ve 1922 yılları arası Anadolu'da devrimler ve savaşlar dönemidir (Douglas, 2001:95). II. Meşrutiyetle birlikte Trablusgarp'tan Balkanlar'a ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'ne kadar geçen yıllarda toplum, siyasi ekonomik ve kültürel olarak tarihinde hiç uğramadığı kadar değişime uğrayıp sıkıntılara düşmüştür. Toplumsal dengeler alt üst olmuş, bireylerin psikolojisi de bu süreçten etkilenmiştir. Her tarafta krizin olduğu bu dönem toplum ve birey için olağanüstü bir durum niteliğindedir.

Modern savaşların başlangıcı sayılan Birinci Dünya Savaşı'nda, ülkelerin bütün bireyleri savaş kapsamında değerlendirilmiş eli silâh tutabilecek herkes zorunlu askerlik istihdamı altında toplanarak, hayal edilemeyecek miktarda silâh ve askerî malzeme toplanmaya çalışılmıştır. Üretim tüketim süreci savaş durumu ve stoklarına göre ayarlanmış, sonuçta korkunç yıkım ve sefaletlere yol açan, savaşa katılan bütün ülke insanların derinden etkilendiğini durumlar ortaya çıkmıştır (Hobsbawm, 1997:63; Hobsbawm 2002). İnsanların bu kötü günlerinde yazılı veya sözlü haberleşme sistemlerinin büyük bir kısmı, kişileri etkileme amacı gütmüş (Brown, 2000:10), basın araçları savaşta, (olağanüstü durumda) eskisine oranla insanları daha fazla etkilemek için çaba sarf etmiştir.

**Olağanüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı:
Millî Mücadele Dönemi Türk Basını**

Bu durum zorunlu olarak propaganda olgusunu beraberinde getirmiştir. Propaganda Birinci Dünya Savaşı'nda ilk olarak, modern bir savaş aracı olarak kullanılmaya başlamıştır. Uçaklardan atılan bildiri ve beyannameler, savaşan askerleri etkilediği gibi, halkın morali üzerinde de etkili olmuştur. Propaganda sadece düşmanla sınırlı kalmamış, ülke içinde de birlik ve beraberlik içinde uygulanmıştır. Çünkü *“Savaşın kazanılması her şeyden önce savaşan tarafların iç bütünlüklerinin sağlanmasına dayanır. Halkın kendilerini savaşa sokan liderlerin ve ordunun arkasında kenetlenmesi, savaşın kazanılmasının ön şartıdır. Birlik bütünlük stratejileri çoğunlukla bir dış tehdit ve tehlike tanımıyla ve bunu halka kabul ettirmeye dayanır”* (Tılıç, 2001:159). Halkın kabul ettiği birliktelik, aslında görmediği diğer insanlarla beraber bir ulus olduğu düşüncesidir. Aynı vatan topraklarında yaşayan, aynı tarihi geçmişe mensup ve aynı dili konuşan bireyler, birbirlerini görmedikleri halde ortak sorunlar karşısında bir bütünün parçaları gibi birlikte mücadeleye girişebilmişlerdir.

Ulusun hayal edilmesi, modellenmesi, uyarlanması ve dönüştürülmesi yüzyılın büyük savaşlarını olağandışı kılan şeylerdir. Ancak bu savaşların en büyük özelliği öldürülmelerine izin verdiği insan sayısının emsalsizliği değil, ne kadar çok sayıda insanı canlarını vermeye ikna edilebildiğidir. Ölenlerin sayısı öldürenlerin sayısını kat be kat aşmıştır (Anderson, 1993:161). Yaratılan milliyetçilik kendini feda etmek için yeni argümanlar geliştirmiştir. Yirminci yüzyılın insanlık tarihindeki en kanlı ve en yıkıcı dönem olduğunu söyleyen Giddens (2000: 380) büyük kısmı ardı ardına patlayan iki dünya harbine ait olmak üzere, bu asırda toplam 100 milyon insanın savaşlarda öldüğünü, bunun da günlük ortalama 3500 ölü demek olduğunu iddia eder.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda değişik cephelerde savaşmış zaferler kanmasına rağmen savaş sonunda yenik sayılmış, yapılan Mondros Ateşkes Antlaşması'yla birlikte, Anadolu hariç diğer bütün bölgeler Osmanlı'nın elinden çıkmış Anadolu ise işgal devletleri tarafından yer yer işgal edilmeye başlamıştır.

Fiili olarak Mütareke dönemi başlamıştır. Durumun vahametini gören bazı ileri gelenler son durum ile ilgili olarak soru sormaya başlamışlardır. Ne olacak bu memleketin hali? Sorusu ister istemez olağanüstü durumlarda dedikodu ve söylentilerin yardımıyla, toplumu harekete geçirecek mekanizmaları ortaya çıkarmıştır. Bunu destekleyen bir diğer olgu, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin bazı vilâyetlerinin Ermenilere verileceği iddiasıdır. Bu iki durum, Anadolu halkını İstanbul'daki iktidardan ayrı yerel olarak örgütlenmeye götürmüş, meclisin açılıp, olağanüstü bir meclis olarak yargı, yürütme ve yasama faaliyetlere geçinceye kadar bu süreç devam etmiştir (Tanör, 1998). Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde, arkadaşları tarafından 23 Nisan 1920 Cuma günü açılan TBMM, İstanbul'dan gelen ve diğer bölgelerden ise seçilen vekillerle meşruiyetini sağlamıştır.

Millî Mücadelenin başarıya ulaşmasında birçok etken vardır. Milletın kurtuluşuna inanarak harekete geçen Atatürk'ten, doğuda silahları teslim etmeyerek düzenli birliklere sahip Karabekir Paşa'ya kadar birçok kahramanın rol oynadığı hareketin Misak-ı Millî ruhu çerçevesinde hareket etmesi, direnişi

din ve toplumsal yaşama alanı içerisinde seçmesi, Millî Mücadele'yi başarıya götüren en önemli etkenlerden biri olmuştur. Türk nüfusunun yoğunlukta olduğu alanların kurtarılması gereken yerler olarak addedilmesi (Misak-ı Millî) toplumsal yapıda birbirine benzer kişilerin dayanışması olarak algılanmış, bu da bütünleşmeyi kolaylaştırmıştır.

Diğer taraftan Millî Mücadele dönemi toplumunu ayakta tutan kurumların başında basın gelmektedir. Basın, mevcut şartlar içerisinde Anadolu'da tarihsel sürecinin hiçbir döneminde olamayacak kadar gelişim göstermiş, basınla yerel kamuoyu oluşturulurken aynı zamanda ulusal kamuoyu oluşturulmuştur. Basın tarihinde ilk olarak bir yerel gazetenin iki şehirde aynı zamanda basılarak, dönemin şartlarında basının ulaştığı güç ve toplumsal yapıda basının önemi artırmıştır.

Bu çalışmada temel olarak Millî Mücadele dönemi yayınlanan gazetelerden hareketle, toplumsal dayanışma ve bütünleşme olgusunda basının üstlendiği rol açıklanmaya çalışılarak arşivlerde bulunan mevcut yayınlar arasından seçilen örneklerle toplumsal durum analizi yapılmaktadır. Basın içeriği ve politikası, dönemde kullanılan kavram ve sözcükler, basın-toplum ilişkisi, savaş dönemleri gazete içeriklerinden ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. OLAĞANÜSTÜ DURUMLAR ve TOPLUMSAL YAPI

Olağanüstü durum, adından da anlaşılacağı gibi olağan toplumsal işleyişin aksadığı, toplumu oluşturan kurumların işlevlerini yerine getiremediği veya yerine getirmede eksik kaldığı zamanlardır. Toplumun normal bir şekilde işlevlerinin yerine getirilmesini engelleyen durumların oluşması ve toplumsal kurumların sarsıldığı, mevcut toplumsal yapının yok oluşa doğru gitmesi olağanüstü durumları oluşturur. Olağanüstü durumlar, toplumda değişimin en yoğun yaşandığı durumlarda kendini hissettiren bir olgudur. Toplumsal kurumlar olağanüstü durumlarda olağandışı bir çalışma gösterirler. Böylece ister istemez standartlaşmış kurallar ve işleyiş mantığının dışında hareket ederler.

Olağanüstü durumlar, toplumun genel sistem işleyişinin sarsılması ve değişikliğe karşı koyamaması demektir. Olağanüstü hal, mevcut durumların askıya alınması, insanların alıştıkları rutin işlemlerin dışına çıkılmasıdır. Bu dışa çıkış yapısal olduğu zaman mevcut toplumsal yapı derinlemesine etkilenir. Olağanüstü durumlarda toplumsal yapı, yeni bir yapı üzerinde inşa edilemezse toplumun yapısal fonksiyonları tamamen yer değiştirir. Olağanüstü durum bu anlamıyla bazen olumlu sonuçlar verebilir. Çünkü olağanüstü durum, toplumsal cemaatin bütününe harekete geçiren ve coşkulu anlarda bir araya getiren dönemlerden birisidir. Bu dönem heyecanlı yoğun etkileşim ve kolektif hareket anlarında toplumsal cemaatin ideallerini yarattığı veya yeniden oluşturduğu durumdur (Tiryakian, 1990:230).

Olağanüstü durum, Millî Mücadele Dönemi'nde olduğu gibi, eskinin ölmek üzere olduğu, yeninin ise doğamamasından kaynaklanan bir durumdur. Bu aslında bir ara dönemdir. Ara dönem çeşitli sağlıksız belirtiler ortaya çıkarabilir. Bu belirtiler olumlu olduğu gibi, olumsuzda olabilir. Toplumsal değişime ayak

**Olağanüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı:
Millî Mücadele Dönemi Türk Basını**

uyduranlar için olağanüstü durumlar yeni fırsatlar sağlarken, muhafazakârlar için yok oluşun başlangıcı anlamını taşıyabilir.

Dönem açısından işgal ve savaşlar, toplumsal yapıyı ve bireylerin psikolojisini alt üst ederek insanlar yüzyıllardan beri yurt edindikleri, vatan bildikleri coğrafi alanlarda bir anda gurbete düşmüşler ve bildikleri her şey bir anda tersyüz olmuştur. Güven gitmiş, yerini yaşama arzusunun savunma mekanizmaları almıştır. Millî Mücadele Dönemi'nde olduğu gibi, İtilâf Devletleri'nin Anadolu'yu işgal etmeleri, halkın psikolojisini, toplumsal yapısını ve demografik yapısını bozmuştur. Azınlıkların ve Müslüman Türk halkının toplumsal statüleri bir anda yer değiştirmiştir. Benzetilen-benzeyen, efendi-tebaa ilişkisi ters yüz olmuştur. İşgalcilere destek olan azınlıklar, işbirlikçi özellikleriyle, Anadolu'da çoğunluğunu teşkil eden Türkleri baskı altında her türlü sindirme ve şiddet olgularına maruz bırakmışlardır.

Olağanüstü durumlarda toplumsal dayanışma ve bütünleşme konusu daha da önem kazanmaktadır. Toplumsal dayanışma, her toplum tipinde yer alan bir olgudur. Hatta bazı toplumbilimciler toplumun temelini dayanışma kavramıyla açıklamaktadırlar (Güngör, 1995: 114). Ancak dayanışma toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Geleneksel bir toplumda önem verilen başat (mihver) kurumun etrafından bir birlik olup, kurumlar buna göre değerlendirilirken, aynı zamanda (başat) kurum, toplumsal sistemin dayanışma odağı olur. Karmaşık sistemlere sahip büyük ölçekli ve çok sayıda çatışan baskı grubunun olduğu geniş toplumlarda çeşitli kurum ve grupların değişik hedefleri olacağından, toplumsal dayanışmanın sağlanması için bilinçli dışsal etkilere ihtiyaç vardır (Fitcher, 1994:208-209).

Dayanışma ortak amaçların ve ilgilerin paylaşıldığı inancı anlatan bir terimdir. Aynı zamanda dayanışma, bir güç ve direniş kaynağıdır. Dolayısıyla bir amaca yönelik olarak birlik oluşturmayı kapsadığı için, toplum tarafından değer verilen bir olgudur (Marshall, 1999:132-133). Dayanışmayı aynı türden olanların bir olay veya olgu karşısında verdikleri bilinçli hareketler olarak da değerlendirebiliriz.

Toplumsal bütünleşme ise, toplumsal farklılaşmaların ve değişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan zorunlu bir sonuçtur. Farklılaşan ve değişen toplumlarda bütünleşme, küçük grupların, menfaat birliklerinin ve toplumu meydana getiren diğer unsurların birbirini tamamlama ve kaynaşma durumudur (Kurktan, 1976:293). Bütünleşmenin oluşabilmesi için Kurktan'a (1976:302) göre aynı mekânı paylaşma ve dış etkiler nedeniyle zorunlu olarak bir araya gelmek gerekir. Fakat bunlardan daha da önemlisi bütünleşmenin işlevsel olması gerekir. Bütünleşme işlevsel olduğu gibi aynı zamanda bir düşünce etrafında olmalıdır. Farklılıkların ve değişimin hızlı olduğu zamanlarda bütünleşme kendini, toplumsal yapıyı koruyarak toplumun devamını sağlayarak gösterir. Bütünleşme, bütünleştirilen veya bütünleşen grupların yok olması veya azalmasını değil, toplumdaki diğer gruplarla karşılıklı sıkı bağların kurulmasını ve bunların bütüne ve genele katılmasını, ortak değer ve işleyişlerin kabulünü içerir (Bilgin, 1998:63).

Dönem itibariyle toplumsal bütünlüğü sağlayan araçlara baktığımız zaman diğer araçların yanında ön plân çıkanın din etmeni olduğunu görürüz. Bunu basın kuruluşları takip etmektedir. Üçüncül araç olarak toplumsal örgütler ön plandadır (Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve diğer dernekler). Bu cemiyetler, toplumun ileri gelenlerinin olağanüstü durumda oluşturduğu, ülkeyi kurtarma amacını taşıyan derneklerdir. Bu durumda etken bir başka faktör ise liderdir. Her ne kadar toplumda bu olgular olsa da onları toparlayacak ve bir amaç etrafında düzenleyecek bir lidere ihtiyaç vardır. Milli mücadele bu açıdan Türk tarihinin en büyük liderlerinden birine sahiptir. Mustafa Kemal Atatürk dehasını göstererek geçiş sürecini çok iyi organize etmiş ve zaferin kazanılmasında en büyük paya sahip olmuştur. Çalışmada Millî Mücadele Dönemi bütünleşme araçlarından diğer yapılanmalar inceleme dışı tutulduğundan dolayı din ve basın olgusu üzerinde durulacaktır.

1.1. Toplumsal Bütünleşme Aracı Olarak Din

Başlangıcı insanlık tarihi kadar eskilere giden din, tarihinin her döneminde bireyleri ve toplumu etkileyen en önemli kurumlardan biri olmuştur. Bir toplumu oluşturan temel kurumlar, aile, eğitim, din, ekonomi, siyaset ve boş zamanlardır. Bu altı kurum toplumu meydana getiren, toplumu çepeçevre saran ve toplumun yaşaması sağlayan unsurlardır (Fitcher, 1994:123). Din kurumunun diğer kurumlardan ayrı olarak toplumsal bütünleşmeye katkısı açısından ele alınması diğer kurumların geriye itildiği anlamına gelmez. Her kurum toplum için önemlidir ve hepsinin de toplumsal bütünleşmeye katkısı vardır. Ancak dönem itibariyle toplumda başat kurum dindir. Bu özelliğinden dolayı din kurumu üzerinde durulmuştur. Osmanlı toplumu üzerine inşa edilen Millî Mücadele’de, dini kurumların (Osmanlı’nın kuruluşundan bu tarafa) toplumda yaptığı bütünleştirici ve kaynaştırıcı etkiden dolayı dinin özelliklerini göz ardı etmek mümkün değildir (Günay, 2003).

Din kurumu, ilkel kabilelerden modern toplumlara kadar her toplumda değişik tiplerde de olsa yerini alan bir kurum olarak temelde birey-tanrı ilişkisini düzenleyen bir kurumdur. Dini inanış, aynı zamanda dini bir davranış gerektirmektedir (Karaçoşkun, 2004:23). Bu ilişki, dinin toplumda örgütlenme formasyonuna göre, diğer kurumlara etki ettiği gibi, toplumun kendini tanımlaması ve yapılanması da buna göre olabilmektedir. Din diğer kurumları etkilediği gibi kendi de toplumu oluşturan diğer kurumların baskısı altındadır ve sürekli olarak değişime uğramaktadır.

Dinin toplumu olağanüstü durumlarda bütünleştirmesiyle ilgili olarak bazı özellikleri dikkati çekmektedir. Bunlardan başında, dinlerin olağanüstü bir tutum olarak toplumda iki kavramı somutlaştırmaları gelir. Bunlar, yeniden doğuş ve kurtuluştur. Savaşçılar arasına bir kahraman olarak girmek isteyen kişi yeni bir ruh edinmek zorundadır. Yeniden doğuşla, dindar kişi, aşırı vecd hali ile sistematik plânlı asetizm yoluyla yeni bir ruh kazanmaktadır (Müslümanlarda şehit olmak isteyen). Diğer taraftan dinler, bir kurtuluş simgeleyicidirler. Yeniden doğuşla birlikte içinde bulunduğu toplumu ve kendini zor durumdan kurtaracak aynı zamanda psikolojik bir tatmin görececek olan birey, kurtuluş için

**Olaganüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı:
Millî Mücadele Dönemi Türk Basını**

bedenini ortaya koyacak gücü dinden almaktadır (Weber, 1987:238-239). Diğer yandan Canetti'de (1998:141-143), İslam dininin bu özelliğinin yanında bir kitle dini özelliğini taşıdığı ve insanları bir cihat ekseninde bütünleştirici bir özelliğe sahip olduğunu iddia eder.

Sosyolojik olarak dinin iki etkisi ön plâna çıkmaktadır. Bunlar; olumlu ve bağdaştırıcı bütünleştirme özelliği ve diğeri ise ölümsüz, yıkıcı ve birliği bozucu tesiridir. Din, grupları bütünleştirirken şüphesiz ibadeti ön plâna alır. İbadetlerle beraber ortaya çıkan törenler, semboller, ve ibadet için örgütlenmeler, dinin bütünleştirici özelliklerindendir (Wach, 1995:66-67). Bu olayın ikinci bir ögesi, dinin toplumda kullanımı ile ilgilidir. Eğer toplumsal erk, dini bütünleşme için kullanacak yapılanmada ise din mükemmel bir bütünleştirme aracı olur. Bütün dinlerde geçerli olan bu olgu, tarih boyunca her zaman kullanılmıştır. Tanımlanan ve hedef gösterilen düşmana karşı birliktelik en önemli unsurdur. Haçlılar, kâfir Müslümanlara karşı din eksenli bütünleşmeyle yüzyıllar boyunca doğuya akın ederek savaşmışlardır. Aynı zamanda mezhep savaşlarında Katolik ve Protestanlar, yüzyıl boyunca birbirleriyle savaşmışlar gibi, İrlanda da halk, hâlâ birbirleriyle din merkezli olarak savaşmaktadırlar. Aynı durum Millî Mücadele Dönemi fetva savaşlarında da bu görülmüştür¹.

Diğer taraftan olağanüstü durumlarda dini ibadetlerin toplu olarak yapılması, devlet erkânının bu ritüellerde bulunması, toplumsal bütünleşmeyi daha da artırır. Toplu Cuma namazları, şükür namazları, zafer duaları, mevlitler, hatimler ve şehrin merkezinde beraber kılınan namazdan sonra yapılan toplantı ve yürüyüşler, dinin toplumsal bütünlüğü koruyan ve destekleyen bir unsur olduğunu göstermektedir.

Din toplumda farklılık gösterip toplum yapılanmasında önemli kurumlar oluşmasına destek olsa da, dinin toplumsal fonksiyonlarının temelinde toplumda sembolik bütünleşmeyi sağlamak vardır. Toplumda meydana gelen fiillerden bazılarını kutsallık atfedilerek teşvik edilmesi, bazılarının yasaklanması, bireylerin her çeşit davranışının ilgili toplumun değer yargılarına uygun olmasını sağlar. Toplumun tüm bireyleri tarafından ortaklaşa yapılan dinsel ayin ve törenler, grup ruhunu geliştirerek, bireyler arasında toplumsal kaynaşmayı sağlar. Böylece din toplumun istikrarı ve devamını temin eder (Keskin, 2004:14). Böylece Türk toplumu için İslâm dini, “*toplumsal sıva*” işlevi görür. Bu aynı zamanla değişen algılayış ve dönüşümlerin getirdikleriyle katılan bir sıvadır (Mardin, 1997:169).

Din, aynı zamanda kamuoyunun etkin ve kuvvetli olmasını sağlayan, görenek ve ahlâki değerleri besleyen ve onu ayakta tutan kurumdur. Toplumlarda her zaman var olan ancak ortaya çıkması pek fazla istenmeyen şey yani suç olgusu, toplumun nefret ettiği şeylerin temelinde, toplumu bir arada tutma duygu ve düşüncesi vardır (Gasset, 1995:256). Toplumun nefret ettiği

¹ Din olgusundan hareketle hakimiyet kurma, toplumu harekete geçirme ve toplumsal birliği sağlama açısından Millî Mücadele dönemi için bakınız: KARAASLAN Halis 1997. *Millî Mücadele Döneminde İç İsyanların Çıkışında Dini Faaliyet ve Propagandanın Rolü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, özellikle s.75-90.

olgular, dönem itibariyle din dışı sayılan dinin yasakladığı değerlerdir. Millî Mücadele Dönemi'nde kanunla çıkarılan içki yasağı, israfla ilgili yaptırımlar ve tiyatro gösterilerine getirilen sınırlamaların temelinde bu olgu yatmaktadır.

Toplumsal bütünleşmeyi sağlayan araçlar aynı zamanda sosyal kontrolü sağlayan araçlardır (Fitcher, 1994:179). Din manevî olarak, ikna, önerme ve ödül gibi, olumlu mekanizma, korku, tehdit, dışlama gibi, olumsuz mekanizmalarla bireyden başlayarak toplumsal bütünlüğü sağlar. Dönem açısından hem resmî kurumları hem de gayri resmî kurumları açısından din, önemli bir bütünleştirici araç olarak toplumda yer almaktadır.

Dinin toplumsal bütünleşmede etkin olması bireylere aynı dil ile hitap etmesi ve bu dil çevresinde ürettiği ürünlerle toplumu birleştirici bir yapıya sahip olmasıdır. Dil, dünya ötesi bir iktidar düzlemi ve insanlarla kurdukları ilişkiler nedeniyle inananların merkezde oldukları bir tasarım sunar (Anderson, 1993:27). Bu birlikteliğin aynı millet için değil, farklı millet ve topluluklar için de zaman zaman geçerli olduğunu ispat eden deliller mevcuttur. Millî Mücadele Dönemi gazetelerinde Albayrak'ta görülen Kürt beylerin Ermenilerin birlikte olmak tekliflerine hayır cevabının nedeni açıklanırken “*Türklerle aynı dinden insanlarız*” sözleri dinin bütünleştirici özelliğini göstermektedir.

1.2.Toplumsal Bütünleşme Aracı Basın

Toplum için bilgi sağlayan, çoğaltan ve yayan araçlar olarak görülen (Güneş, 1996:130) kitle iletişim araçlarının toplumsal bütünlük açısından en önemli görevi, imparatorluktan ulus devlete geçişte toplumsal bütünlük adına, bireyleri bilgilendirmede önemli roller üstlenmesidir. Kitle iletişim araçları, başlangıçta milliyetçilik ve ulus devlet olgusunun temel taşıyıcılarından olmamakla beraber, bu süreçte katkıda bulunan en önemli etmenlerden biri olmuşlardır (Bostancı, 1999:77).

Matbaa ve basılı evraklar McLuhan'ın (2001:298-311) deyiimiyle yeni bir insan türü yaratmıştır. Bu tipografik insandır. Tipografik insan, matbaa teknolojisinin biçimlenişi ifade eder. Matbaa eşgüdüm olarak millî duygulara gönderme yapar. Çünkü *matbaa aracılığıyla bir halk kendisini ilk kez görür*. Yüksek görsel tanımla anadil, kendi sınırlarıyla toplumsal birliğin bir görünüşünü bildirir. Basımla birlikte kısa zamanda piyasaya önce dini içerikli cep kitapları, arkasından ise klasik eserler yayınlanmaya başlamıştır. Böylece daha önce kamusal alanda bazı özel kurum ve kişilere has olan okuma yeri ve okuma eylemi bireyselleşip genelleşmiştir. Basılı materyallerin taşınabilir olması bireysel sivil olguların gelişmesine katkıda bulunmuştur (Baldini, 2000:75). Böylece zihinsel olarak aynı konuları ve duyguları paylaşan insanlar çoğalmıştır.

Ancak insanlar dillerinin görsel birliğinden yola çıkarak yapılan birleşmeler kitaplardan daha çok gazetelerde sayesinde olmuştur. Baskı, yazının hiçbir zaman yapamayacağını kadar kelimeleri mekâna amansızca yerleştirmiştir. Yazı, kelimeleri ses dünyasından görsel mekana taşımış, matbaa ise bunları yazı kalıpları ile mekanlarındaki yerlerine onları hapsederek, matbaayla birlikte düzgün dil kullanımı ortaya çıkarmış, böylece bireyler arası kullanılan kavramlar

**Olaganüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı:
Millî Mücadele Dönemi Türk Basını**

ve kelimelerle zihinsel olarak ortak noktada buluşma daha kolaylaşmıştır (Ong, 2003:144-160).

Kitle iletişim araçları ile milliyetçilikle arasındaki bağlantı hakkında Anderson (1993) yazının milliyetçilik olgusunun ana unsurlarından biri olduğunu iddia eder. Yazı farklı mekânlardaki insanları bir araya getiren bir araç olarak aynı kavram ve olay üzerinde insanların düşünmesini, ortak düşman ve dost kavramlarının oluşumunu sağlar. Kitapla başlayan bu serüven gazetelerle en yüksek seviyeye ulaşır. Gazeteler üzerinde aşılana toplumsal bütünlük aynı zamanda resmî bir milliyetçilik olgusu taşır. Devlet mekanizmasının izin verdiği dağıtım, basım ve yazıların basıldığı gazete, toplumsallık adına bilinçlendirme yapar iken aynı zamanda birbirlerini tanımayan ve hiç tanışmayacak olan insanların sıkıntı ve kederlerini paylaşacak, sevinçlerini ortak olacak, ortak bir payda yaratır. Bu payda, okuma yazma oranının az olduğu topluluklarda bu görevi birilerinin almasıyla halledilir.

Kitle iletişim araçlarının bütünleşme ile ilgisi, en açık şekilde propaganda olgusunda görülür. Basın, bireylerden toplumun yerleşik kurum ve değerlerine bütünsel ve kapsamlı bir katılma ve bağlılık beklemektedir. Birey böylece yönetime baş eğmekle kalmaz aynı zamanda iktidarın meşruiyetini sağlamış olur. Bütünleştirme propagandasının amacı, bireyin toplumun değerlerine kurumlarına ve davranış kalıplarına içtenlikle katılmasını sağlamaktır. Bütünleşme propagandası daha çok iş savaş sıraları ve bağımsızlık savaşlarında görülmüş ve uygulanmıştır (Tolan, 1991:471-472).

Diğer taraftan Lazar (2001:70) kitle iletişim araçlarını sosyalizasyonu sağlayan araçlar olarak görür. Araçlar toplumsal değerleri insanlara çocukluktan alıştırmaya başlayarak değişim ve gelişim olgularında yardımcı olurlar ve küçük grupların toplumla bütünleşmesinde etkin bir rol oynarlar. Bununla birlikte, temel görevlerinden olan toplumsal bütünleşmeyi, toplumsal kültürün sınırlarını koyarak yaparlar. Toplumsal çıkarları bütünleştirebilmek için bazı temel görüş ve değerler kabul edilirken diğerleri sapkın olarak ilan edilirler ve toplumsal bütünlük belirlenmiş değerler üzerinde sağlanır (Shomaker ve Reese, 1997:103).

2. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ ANADOLU BASINI

Millî Mücadele basını, Türk basın tarihinin önemli aşamalarından biridir. Bu safha millet-devlet dayanışmasında gazeteciliğin Anadolu’da zirveye çıktığı dönemdir. Millî Mücadele’nin hazırlık safhası olan Meşrutiyet döneminde gelişme gösteren Anadolu basını, Millî Mücadele Dönemi’nde büyük bir sıçrama yaparak toplumun her kesimini kucaklamış ve savaşın sözcülüğünü yapmıştır. Bundan dolayı bu dönem basının incelenmesi hem Türk basın tarihi hem de Türk toplumsal yapısının geçirdiği evreler açısından önemlidir. Millî Mücadele basını, Kuva-yı Millîye’den başlayarak Yunan kuvvetlerinin Anadolu’yu terk etmesine kadar geçen zaman sürecinde Anadolu’da yayınlanan gazeteler olarak tarif edebiliriz.

Mondros Antlaşması’ndan ve İttihat ve Terakki liderlerinin memleketi terk etmelerini takip eden zamanda “ne olacak bu memleketin hali” sorularına cevap olarak basında çıkan yazılar göz önünde bulundurulduğunda, başlangıçta basını

İtilâf Devletleri taraftarları, İstanbul Hükümeti taraftarları ve diğerleri olarak değerlendirebiliriz. Ayrıca Meşrutiyet’le beraber Osmanlı’da başlayan parti gazeteciliği, (İskit, 1943:161-163) bu dönemde de devam etmiştir. İttihat ve Terakki taraftarı gazeteler ve Hürriyet İtilaf Partisini destekleyen gazeteler Anadolu’nun vilâyetlerinde yayınlarına devam etmektedirler. İzmir’in işgaline müteakip oluşan durumlar ve Mustafa Kemâl Paşa’nın Samsun’a çıkışıyla birlikte, gazeteleri, Anadolu’da bağımsızlık mücadelesi ve onun organları olan, Millî mücadele Taraftarı gazeteler ve millî mücadele lehinde olan gazeteler şeklinde sınıflandırabiliriz.

Millî Mücadele Dönemi Anadolu gazeteleri, değişik sınıflamalara tabi tutulmuşlardır. Bunlardan biri Güz’ün (1991) yaptığı sınıflamadır. Güz, Millî Mücadele basınına önce yayınladıkları yere göre, Millî Mücadele’nin lehinde veya aleyhinde olduklarına göre sınıflandırır. Anadolu’da yayınlanan gazeteleri, Millî Mücadele lehinde veya aleyhinde olup olmadığına göre sınıflandırır. Üçüncü sınıflama ise Ankara basınıdır. Son kategoride bu dönem yoğun bir şekilde gelişen sol basını ayrı bir başlık altında inceler. Koloğlu (1994) Millî Mücadele basınına iki evrede ele alır. Birinci evre, Mondros Ateşkes Antlaşması’ndan, Hâkimiyet-i Millîye Gazetesinin 10 Ocak 1920 tarihinde Ankara’da çıkıncaya kadar ki dönem, ikinci evre ise Hâkimiyet-i Millîye Gazetesinden sonraki dönemdir. Hâkimiyet-i Millîye, Koloğlu’na göre Millî Mücadele basınına temel taşıdır. Oral (1968), Millî Mücadele basınına plânlı basın ve plânlı olmayan basın olarak ikiye ayırır. Oral, plânlı basın, Sivas Kongresi’nde alınan bir kararla çıkarılan İrade-i Millîye gazetesi ile başlatır.

Millî Mücadele Dönemi gazetelerini İstanbul gazeteleri ve Anadolu gazeteleri olarak ikiye ayırabiliriz. Diğer taraftan Anadolu basınına Güz’ün yaptığı gibi, lehinde olanlar ve aleyhinde olanlar olarak ayırdığımız gibi, Millî Mücadele dönemi basınına bizzat Ankara’dan destek alanlar, almayanlar olarak da kategorilendirildiği gibi İstanbul açısından Millî Mücadeleyi destekleyenler (İleri, Vakit, Tasvir-i Efkar, Akşam İkdâm, Tercüman, Tanin -Kemâlist olmamasına rağmen millî bir çizgi sergiler- Hakikat) ve Millî Mücadele’nin aleyhine olup desteklemeyenler (Alemdar, Peyam-ı Sabah ve mizah dergisi Aydede) (Kabacalı 2000: 151) olarak ayrılabilir.

Ankara basınına, başta İrade-i Millîye ve Hâkimiyet-i Millîye olmak üzere, Ankara’da yayınlanan Yeni Gün, Sarıkamış’ta yayınlanan Varlık, Konya’da yayınlanan Öğüt, Babalık, Ankara’da yayınlanan Köy Hocası, Adana’da yayınlanan Yeni Adana, Anadolu’nun değişik illerinde çıkan Sebilürreşad Dergisi ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’nin gazeteleri olarak ele almak gerekir.

Millî Mücadele Dönemi basınında, siyasal çizgi olarak dönemin tartışılan fikirlerinin hepsinin, birer temsilci gazetesi olduğunu söylenebilir. Ancak İttihat ve Terakki taraftarı gazeteci ve gazeteler, ikiye ayrılmışlar bir tarafı yeni oluşum Ankara, Mustafa Kemâl Paşa tarafını tutarken; diğer tarafı, gizli de olsa İttihatçılıklarına devam etmişlerdir. İslâmcı basın da bu dönemde yoğun bir şekilde yayın hayatına devam etmiştir. Başını Sebilürreşad’ın çektiği çizgi, dönemin olağanüstülüğü nedeniyle bütün gazetelerde yer alan dinsel temalardan farklı olarak siyasal ve dini temelli arzuları olan bir yapı sergilemişlerdir.

Olağanüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı: Millî Mücadele Dönemi Türk Basını

Dönemin gazetelerinin toplumsal yapıdan etkilenmeleri doğaldır. Örneğin, düğün ve eğlencelere sınırlama getirilmesi ve içki yasağı, israfla ilgili yapılan tartışmalar başka bir dönemde asla olmayacak uygulamalardır. Böyle bir durumda basın zorunlu olarak olağanüstü durumun farkındalığıyla, toplumsal kurtuluşa uygun yayınlar yapmıştır. Milliyetçilik gazetelerin olmazsa olmaz kuralı olarak dikkati çekmektedir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından desteklenen gazeteler, aynı zamanda Ankara çizgisinde bir yayın politikası takip etmişlerdir.

Millî Mücadele Dönemi Anadolu'sunda bu gün dahi hiç olmadığı kadar yoğun bir sol basın oluşmuştur. Siyasal çizgisini arayan Anadolu, hemen kuzeyinde yeni devrim yapmış ve kendini farklı bir kutup olarak lanse ederek gelişmek isteyen Rusya ile ilişki kurmuştur. Rusya ise yeni ülkelere devrim ihracı düşüncesiyle Anadolu'ya yanaşmakta ve Anadolu'nun içinde bulunduğu zor şartlardan faydalanmaktadır. Aynı kulvarda Ankara, batıya düşman olan, destek alabileceği, Kafkas sınırlarını güvence altına tutabilecek bir müttefike olan ihtiyaçla Rus'larla işbirliğine girmiştir. Zorunlu birliktelikten doğan işbirliği neticesi, Anadolu'ya gelen elçi ve delegeler vasıtası ve daha önce var olan bazı gelişmelerin de desteğiyle yoğun bir sol düşünce ortaya çıkmıştır.

Millî Mücadele Dönemi basının gücü, savaş bittikten sonra daha iyi anlaşılmıştır. Lozan Barış Antlaşması sonucunda ülkeden çıkarılması istenen 150 kişilik listeden 13 kişi gazetecidir. Millî Mücadele'de ihanetleri sabit olan, Millî Mücadele aleyhine kamuoyu oluşturan gazeteciler 13 kişi olup bunların isimleri şöyledir; *Serbesti Gazetesi* sahibi; *Mevlanzade Rifat*, *Türkçe İstanbul Gazetesi* sahibi; *Sait Molla*, *İzmir'de Musavvat Gazetesi* sahibi ve eski muharriri, *İzmirli*; *Hafız İsmail*, *Aydede Gazetesi* sahibi; *Refik Halid*, *Bandırma Adelet Gazetesi* sahibi; *Babriyeli Miralay Ali Sami* (*sürgünde din ve ad değiştirerek Yunanistan uyruğuna geçmiştir*), *Edirne'de Teemin ve Ehyem*, *Selanik'te Hakikat Gazetesi* sahibi; *Neyir Mustafa*, *Eski Köylü Gazetesi*; *Ferit* (*Yunan uyruğuna geçerek adını ve dinini değiştirmiştir*), *Alemdar Gazetesi* sahibi; *Refi Cevat*, *Alemdar Gazetesi* sahibi; *Pehlivan Kadri*, *Balıkesir İrşad Gazetesi* sahibi; *Trabzonlu Ömer Fevzi*, *Hâlep'te Doğru Yol Gazetesi* sahibi; *Hasan Sadık*, *Köylü Gazetesi* sahibi ve müdürü; *İzmirli Refet*, *Adana'da Ferda Gazetesi* sahibi; *Fanişade Ali İlmi'dir* (Soysal 1985: 59-65; Birinci 1998, 14-15)

2.1. Millî Mücadele Basınının Genel Özellikleri

Millî Mücadele basınının temel özelliklerine baktığımız zaman basının bir propaganda aracı olduğunu söyleyebiliriz. Anadolu'da yayınlanan bütün gazeteler, Ankara'nın TBMM açılıp iktidarını ilân etmesi ve kurumsallaşmasını sağlamasıyla birlikte, Matbuat ve İstihbarat Umum Müdüriyeti'nin kontrolü altına girmiştir. Bu müdüriyet direkt olarak Meclis Başkanlığı'na (aynı zamanda Ordu Komutanlığı'na) bağlıdır. Bu bağlılık haber ve bilgi kaynaklarına sahip olma, gazete çıkarma yetkisi, gazete ile ilgili diğer düzenlemeler ve maddî olanaklarla gazetenin desteklenmesidir. Millî Mücadele Anadolu'sunda bir gazetenin çıkması için belirli bir sermaye birikimi ve özel müteşebbislerin desteği olmadığı için genellikle devlet veya sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenmesi gerekmiştir.

Gazeteler, Millî Mücadele döneminde propaganda araçları oldukları için, parasal ve donanım olarak desteklenmesi, yardım edilmesi, gazetelerin tek bir merkezden yoğun bir şekilde sahiplenilmesini ortaya çıkarmıştır. Yardım alamayan gazeteler ya baskı sayısını azaltmak ya da bir zaman sonra yayın hayatına ara vermek zorunda kalmışlardır. Öztoprak'a göre (1981:32) 1921 yılının Şubat'ına kadar Ankara dışında yayınlanmakta olan gazetelere yardım tutarları sembolik bir şekilde olmuştur. 1921 yılında gazetelere yapılan yardım 1000 lira ile 250 top kâğıttan ibaret olmuştur. Ancak Ankara'da bulunan ve Birinci Grubun gazetesi durumunda olan Hâkimiyet-i Millîye en büyük yardım ayrılmıştır. Bunu Ankara'da çıkmakta olan bir diğer gazete, Yeni Gün takip etmektedir. Bunların yanında düşük miktarda da Sebilürreşad dergisine yardım edilmiştir.

Gazetelerin yayınlanması ve dağıtımı olayların gelişimine bağlıdır. Millî Mücadele döneminde toplumsal ve askerî şartlar olağanüstü bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Askerî şartlar izin verip gerekli destek sağlanabildiği oranda ve cephelerde harekâtların olduğu dönemde gazete tirajları artmıştır. Savaş neticesini bekleyen halkta, bilgi açlığını gidermek için gazeteler normal baskılarına ilâveten el ilanı, ikinci baskı, akşam baskısı gibi baskılar yapmışlardır.

Gazetelerin sayfa sayısı, ebadı ve içeriği gazetenin elinde bulunan kâğıt stoku ve yapabileceği kâğıt ithaline göre değişmektedir. Ebat olarak yerel gazeteler arasında çok fazla bir ayrılık yoktur. Ancak ilk çıkışlarında ebat biraz küçük olarak çıkmaktadır. Daha sonra alınan destekle sayfaların ebadı büyümekte ve sayfa sayısı artmaktadır. Gazetenin çıktığı yerlerde gelişen olağanüstü bir hal, gazete sayfa sayısını artmasına neden olmaktadır. Örneğin şehre İrşâd Heyeti'nden birinin gelmesi, şehirde yapılan mitinglerin durumu, yapılan kongre ve konferanslar, varsa o bölgenin askerî ve idari yetkililerin verdikleri bildiri ve beyannameler, mahkeme duruşmaları veya uzunca yazılan makaleler ve çeviriler sayfa sayısını artırmaktadır.

Gazetelerde sayfa düzeni olarak klasik sayfa düzeni kullanmışlardır. Tipo tekniği kullanan gazeteler, klasik sayfa düzenine sahiptirler. Bu yüzden gazetelerde görsel olarak fazlaca bir şey yoktur. Gazete sayfaları oluşturmak, yazıları sütun olarak dizmek, bunları dikey sütunlara yerleştirmek ve üstlerine biraz daha büyük puntolarla başlı atmak anlamına gelmektedir. Millî Mücadele Dönemi gazetelerine baktığımız zaman nerdeyse hepsinin renksiz ve resimsiz olduğunu görülür. Fakat zaferlerden sonra veya işgal edilmiş topraklar tekrar ele geçirildiği zaman gazeteler, ellerinde bulunan mürekkep ve kâğıt kalitesine göre resimli ve renkli basımlar yapmışlar, bazı komutanların resimleri de gazetelerde çıkmıştır. Diğer taraftan İstanbul basını, renkli bir yapıda iken Ankara basını renksizdir. Ankara dışında kalan taşra neredeyse tamamen renksizdir. Hâkimiyet-i Millîye'nin bazı sayılarında resimler mevcuttur.

Millî Mücadele gazetelerinin dünya görüşü, belirlenmiş bir amaca yöneliktir. Her türlü aracın bir amacı olduğu gibi, gazetelerinde tek bir amacı vardır, o da Millî Mücadele'ye katkıdır. Gazeteler, Millî Mücadele için vardır. Millet'in ümit ışığı, yol göstericisi, müjdeleyicisi ve toplumsal yapıyı bir arada tutan ana unsurlardan biri olarak görevlerini yapmaya çalışmışlardır. Basın, toplumsal

**Olaganüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı:
Millî Mücadele Dönemi Türk Basını**

sıkıntıların, ezilmişliğin, çekilen eza ve cefaların insanları zor günlerde birleştiren bir ögesi olarak karşımıza çıkar. Toplumsal reflekslerin bir göstergesi olan gazeteler, bağımsızlık, vatan ve milletin kurtuluşu, din, özgürlük, sulh, barış, düşmana lanet ve ibretlik hâdiselerle doludur.

Gazetelerin haber kaynaklarına baktığımız da dış ve siyasi haberlerde ana kaynak olarak Anadolu Ajansı görülür. Ajans, topladığı haberleri belirli bir düzen ve çerçevede gazetelere aktararak kamuoyu oluşturmaya, oluşan kamuoyunu da elinde tutmaya çalışmıştır. Aynı zamanda ajans, gazeteler arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Topladığı bölgesel haberler o bölgede çıkan gazetelerin ismi zikrederek diğer bölgelerdeki gazetelere gönderilmiştir. Haberlerle birlikte yayınlanmış, bağımsızlık veya memleket meseleleri ile ilgili makalelerde aynı özelliklerle dağıtımı yapılmıştır. Gazetelerin iç haberleri ile ilgili olan haber kaynakları, kendi muhabirleri ve gazeteye gelen/bildirilen haberler olduğu görülmektedir. Gazetelerde muhabirler bulunmamaktadır. Bulunsa bile bunlar yerel muhabirlerdir. Anadolu gazetelerinde yayınlanan özel haberler veya özel muhabir başlığıyla verilen bilgilerin İstihbarat Müdürlüğü'nden alınan bilgiler olduğu dikkati çekmektedir. Gazeteler, aynı zamanda haber kaynağı olarak Rus telsiz sistemini de kullanmışlardır. Bu durum Açıksöz gazetesinde yoğun bir şekilde göze çarpmaktadır. Öztoprak'ta (1981:33) haber kaynakları olarak iç ve dış haberlerin ana merkezinin ajanslar olduğunu ileri sürer. Bu ajanslar Anadolu Ajansı olduğu gibi, yabancı ajanslarda olabilir. Gazetelerin bir diğer haber kaynağı ise yabancı gazetelerin haberlerinden alıntılanarak yapılan haberlerdir. Çevirileri, gazetelerin yurtdışında bulunduğu iddia edilen özel muhabirleriyle topladığı haberler takip etmektedir.

Gazetelerin haber kaynaklarından biri olan telsiz sistemi ve haberlerin dağıtımın üstlenen posta sistemidir. Ancak posta sistemi felç olmuş durumdadır. Posta ve Telgraf İdaresi karışık bir vaziyettedir. Yöneticiler görev yapmamaktadırlar. İşgal orduları ile yabancı postalar da faaliyete başlamış ve telgraf hatlarının en önemlileri İşgal kuvvetleri tarafından ele geçirilmiştir. Neredeyse bütün telgraf hatları savaşta tamir olmadığından ve çoğunlukla asker tarafından kullanıldığından aşınmış durumdadır. Birde buna Millî Mücadele taraftarı vilâyetlerin Posta ve Telgraf idareleri ile İstanbul arasındaki çekişme haberleşme olayını büsbütün çekilmez hâle getirmiştir (Karay, 1964:108-171). Ankara Hükümeti, gazetelerin rahat bilgi alıp vermesi için telgraf kullanımında kolaylık sağlayan kararname yayınlamıştır².

Gazetelerde sürekli resmî tebliğler yayınlanmıştır. Savaş zamanı bu tebliğler, daha da artmıştır. Ancak bu tebliğler değişiklik makamlar tarafından yayınlanmıştır. İstiklâl Mahkemeleri'nden, Ordu Komutanlarına, Dâhiliye Nezaretinden, Maarif Nezareti'ne kadar değişik resmî tebliğler görülür. Bunlar halkı bilgilendirme ve halkın yapması gerekenleri duyurma işidir. Gazetelere resmî olarak bilgi verme, bazı sorunlara yol açmaktadır. Bunun önüne geçmek için (ATESE, 1493:122) bazı kurallar koymak gerekmiştir.

² BCA (30.18.1.1/2.27.9; BCA 30.18.1.1/4.52.13, 12/2/1338).

Gazete tirajlarına bakıldığında da aynı durumu görülür. Açıksöz gazetesi İstanbul'a uygulanan sansür nedeniyle zaman zaman 1500 satmıştır. Sebilürreşad'ın bazı sayıları on binlerce basılıp askerî birliklere dağıtılmış, dergi Kayseri'de yayınlanırken mutasarrıfın isteği üzerine matbaada geceli gündüz çalışarak basılan binlercesi halka ümit vermek için dağıtılmıştır. Ayrıca askerî birliklere özellikle zabıt kesiminin okuması için tavsiye kararı (ATESE, 1286:25) çıkarılan dergi, kamuoyunu oluşturan en önemli araçlardan biri olarak gözükmemektedir. Derginin sabit bir tirajı da bulunmamaktadır. Hakimiyet-i Millîye gazetesi de ordu birliklerine (ATESE, 906:29) ve İstanbul'a basılıp gönderilmektedir. İstanbul'a yaklaşık olarak 400 adet gönderilmektedir. Hâkimiyet-i Millîye gibi, Yunus Nadi'nin Yeni Gün'ü de aynı yollardan İstanbul'a gönderilmiştir. ATESE'de Anadolu'dan gelen gazetelerin geldikçe askerî birliklere gönderilmesi ile ilgili birçok emir bulunmaktadır. Yeni Dünya gazetesi, cepheye olan yakınlığı ve Matbuat Müdürlüğü'nün desteği ile binlerce beyanname hazırlayıp, düşman askerine göndermiştir (ATESE, 729:479). Babalık gazetesi ise Rumca harufatı olan bir gazete olarak, binlerce basılıp Yunan askerlerine dağıtılmıştır. Babalık zaman zaman 1000'i aşan bir tirajı yakalamış, Konya'nın en büyük sesi olmuştur. İzmir'e Doğru gazetesi de 1000'in üzerinde bir tiraja sahiptir. Başlangıçta bin adet basılan gazetelerin, önemli haberler veya vaazların yayınlandığı sayılarda 3000 adet basıldığı olmuştur. İrade-i Millîye gazetesi de başlangıçta 1000 adet basılırken bu sayı 5000'lere doğru çıkmıştır. Gazetelerin çoğunlukla yayınlandığı yerler olarak, Ankara, Trabzon, Konya, Eskişehir ve Samsun illeri ön plana çıkmaktadırlar.

Gazetelerin yayın politikasına baktığımız zaman ise karışıklıklar görülmektedir. Fakat siyasi alanda ortaya konan düşüncelerin hepsi birbirinden farklı olsa, gazetelerin politikalarında tek bir amacın hâkim olduğunu görülmektedir. Bu amaç ise Misak-ı Millî'dir. İster İttihatçı, ister Bolşevik, isterse Liberal, isterse İslâmcı olsun farklı çizgilerde tek amaç için çalışılmış, bu da basının zenginliğini göstermiştir. Hattı zatında İstihbarat ve Matbuat Umum Müdürlüğü'nün aksi şekilde düşünenlere izin vermesi ve desteklemesi düşünülecek bir durum değildir. Olağanüstü durumlarda ciddi sıkıntılar çeken Millî Mücadele basını, Ankara'nın desteği ve serbestliği içerisinde anlamlıdır. Yoksa kâğıt sanayisinin olmadığı bir ülkede, kâğıt ithalinden, haber ve bilgi toplamaya ve matbaadan çıkan gazetelerin dağıtımına kadar gazetelerin her alanda eli kolu bağlı durumdadır.

Millî Mücadele basınına bir anlamda İttihatçı çizginin ideolojik olarak Kuva-yı Millîye'ye yer değiştirmesi, örgüt ve yapı ile aynı şekilde devam etmesi olarak algılanabilir. Jöntürklerin döneminde yayınlanan, İntikam, Tokmak, Tabanca, Süngü adlı gazeteler, Millî Mücadele döneminde de millet iradesine gönderme yapan (İrade-i Millîye, Hâkimiyet-i Millîye, Gaye-i Millîye, Satvet-i Millîye vs.) gazeteler olarak çıkmaya başlamışlar, millî duygu ve düşünceyi ön plâna çıkaran yayınlar yapmışlardır (Kuran 1948:156). 30 Ocak 1920 günü Alemdar gazetesinde Refik Halit'de aynı iddiayı dile getirmiştir. Geçmiş dönem İttihat ve Terakki'nin çıkardığı, tabancalı ve süngülü gazete isimleri yerine İzmir'e Doğru ve Müdafaa-i Millîye adlı gazeteler almıştır. Bu gazeteler, içerik olarak aynıdır.

**Olağanüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı:
Millî Mücadele Dönemi Türk Basını**

İttihat ve Terakki gazeteleri nasıl Rumeli'ye hayır getirmediyse bu gazeteler de Anadolu'ya hayır getirmeyecektir (İlgar 1973:36). Fakat Refik Halit'in ikinci iddiasının tam tersine Millî Mücadele'de basın, toplumsal çözölmeyi değil, bütönlüğü sağlayan ana unsur olmuştur.

Tarz ve üslupta Millî Mücadele dönemi gazeteleri, lirik bir tarzda yayınlanan gazetelerdir. Bütün yazılarda (ekonomi, siyasi, toplum), kesin bir liriklik göze çarpmaktadır. Basın sık sık kahramanlık şiirleri yayınlamaktadır. Şiirlerin hâkim duygusu vatanın kurtulmasıdır. Buradan hareketle iki farklı kutupta yer alan Nazım Hikmet ve Mehmet Akif'in şiirlerinin aynı gazetede yer alması doğal bir süreçtir. Dini öğelerinin hakim olduğu hikâyeler, kıssalar gazete sayfalarını süslemektedir. Kur'an Ayetleri neredeyse her makalede yer alacak kadar güçlü bir kullanıma sahiptir. Hadisler de bunu takip etmektedir. Gazetelerde toplumun genel sıkıntıları hakkında öğütler veren makaleler yayınlanmaktadır. Olağanüstü durumlarda bu makalelerin yayınlaması insanın aklına iki şeyi getirmektedir. Birincisi bu sorunlar örneğın köycölük, savaştan daha önemli bir durumdadır. İkincisi ise haber ve yazı bulamadık, bulduklarımızı da yayınlamıyoruz düşüncesini çağrıştırmaktadır. Diğer taraftan şimdiye kadar gazete sütunlarında çokça değinilmeyen toplumsal kesimlere göndermeler yapılmak istenmiş olabilir. Yazılarda bireysel duyguların anlatımı ön plana çıktığı gibi yazarlar kendi yaşantılarından sürekli örnekler vermektedirler. Telgraf ve ajans haberlerinde ise kısa ve öz başlıklar kullanılmaktadır. Başlıklar net ifadelerdir. Haberlerin verilış sırasında bir üslup takip edilmemektedir. Gazetelerin haber bölümleri olmadığı gibi, haberlerin birbirini nerede takip ettiğini ve diğerin nerede başladığını bulmak, okuyucuyu ilk etapta oldukça zorlamaktadır.

Gazetelerin dağıtımı, yayımlandığı bölgelerde, iç dağıtım ağı olara kullanılan çocuklar tarafından dağıtılmaktadır. İl merkezlerinden sonraki yerlerde ise posta veya güvenilir insanların gazetesinin gideceğı yerlere bizzat ulaştırması ile gazetesinin dağıtımı gerçekleşmektedir. İşgal altında olan yerlerde ise gazetesinin dağıtımı Millî Mücadele taraftarı özel gruplar vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Diğer taraftan Varlık gazetesinde olduğu gibi bütün işlerin askerlerin yaptığı gazeteleri de dağıtım anlamında görmek mümkündür.

Basın propaganda ilişkisine baktığımız zaman gazete ve gazeteciler yalnız gazetecilikle uğraşmazlar. Gazetecilikten öte özellikle propaganda işleriyle uğraştığı görölmektedir. Halkı düşman işgaline karşı örgötmek, kurulan Millî Mücadele örgütlerine destek olmalarını sağlamak, bilgilendirmek ve en olumsuz durumlarda dahi halkın moralini yüksek tutmak, gazetelerin birincil vazifesidir. Savaşların en olumsuz zamanlarında dahi bir kötü haberin yer almadığı gazeteler, halkın moralini bozmamak için yayın yapmışlar, zaferlerin yaklaştığını hissettikleri zaman ise verdikleri haberlerle adeta dünyaya kafa tutmuşlardır. Toplu kılınan bir namazı ilk sayfanın orta yerine koyarak, halkın birlik ve bütönlüğünü çağrıştıran her türlü haberi ön plana çıkarmış, olumsuz haberleri ise kısaca ve yorumsuz olarak vermişlerdir.

Düşman propagandalarına karşı amansızca duran gazeteler, buna karşılık Yunan ve batıyı, kötü emelleri peşinde koşan eşkiya olarak halka tanıtmış,

Yunanlılarla ilgili bir tane olumlu haber yayınlanmamıştır. Azınlıklardan Ermeniler de zaman zaman bu gruba dahil edilmişlerdir. İngiliz oyunlarına karşı hep temkinli bir tavır takınan gazeteler, halkı uyanık olmaları için sürekli uyarmışlardır. Böylece gazeteler iktidar ve otorite olarak Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere Ankara'ya olan bağlılıklarını ispat etmeye çalışmışlardır. Meclis haberleri ve meclis ile ilgili yapılan yorumlar iktidarın Ankara'da olduğunun ve buna göre yayın yapılması gerektiğinin anlaşıldığını göstermektedir. Askerlerle ilgili olarak olumsuz bir haber yoktur. Hatta Kuva-yı Millîye zamanında dahi, başıbozuk teşkilatların yaptığı kötülükler dahi gazetelerde yer almazlar. Örneğin Çerkes Ethem'in hakkında, ihanet edinceye kadar olumsuz bir haber çıkmamıştır. Anadolu basını, aynı zamanda menfi davranan İstanbul ve Anadolu'da işgal kuvvetlerini destekleyen zararlı basınla da mücadele etmiştir.

Millî Mücadele basını ile İstanbul ilişkileri, karşılıklı haber alma, verme ve atışma çerçevesinde gelişmiştir. Ankara bulunan matbaaların bazılarının eksiklikleri İstanbul'dan tamamlanmıştır (ATESE 1486:120). İstanbul, basın olarak köklü bir geçmişe sahip olmakla birlikte aynı zamanda devletin kültür ve cazibe merkezi olarak önemini korumaktadır. Millî Mücadele dönemi, İstanbul ile ilişkiler hiçbir zaman kesilmemiştir. Resmî olarak kesilse de gizli olarak devam etmiştir. Gazeteler İstanbul gazetelerinin haberlerini takip etmişler, bunların haberlerini kendi gazetelerinde haber olarak yayınlamışlardır. Millî Mücadele döneminde, İstanbul basınının ağırlığı zaman zaman devam etmiştir. Dış haberler İstanbul'dadır. Yabancı ajansların haber yerleri de İstanbul'dur. Ayrıca İstanbul'da çıkan bir haber, Anadolu halkını ve gazeteleri etkilediğinden basının İstanbul'u dışlaması imkansızdır. Ancak, İstanbul'a karşı mesafeli ve temkinli yaklaşmıştır.

Gazetelerin birbiriyle ilişkileri karşılıklı haber verme-alma olayı şeklindedir. Birbirlerine karşı kardeş gazete unvanını kullanan gazeteler, önemli gördükleri haberleri diğer bir gazeteden alarak kendi gazetelerinde haber olarak yayınlamışlardır. Örneğin Yeni Adana'da çıkan bir haber Konya'da yayınlanan bir gazetede de yayınlanmaktadır. En çok haberleşen gazeteler ise Yeni Gün, Yeni Adana, Babalık, Açıksoz ve Dertli gazeteleridir. Hâkimiyet-i Millîye, şemsiyenin üstündeki gazete olarak hepsiyle bağlantı kurmuş, hepsine haber vermiş ve almıştır.

Genel olarak Millî Mücadele dönemi gazeteleri iki sayfa tek yapraklıdır. Ancak haftada iki veya üç gün çıkan gazeteler, dört sayfa olarak yayınlanmaktadır. Birinci sayfaların ağırlığı, olağanüstü bir durum olan milletin ve vatanın kurtuluşu ile ilgili haberler yer almaktadır. Baş makale, resmî tebliğler, ajans bültenleri, Yunanlılarla ilgili haberler, önemli dış haberler ve varsa en başta olmak üzere cephe ve savaş haberleri yer almaktadır. İkinci sayfada ise ikinci derecede önemli haberler yer almaktadır. İl ile ilgili haberler, İstanbul ile ilgili haberler, kanun ve yönetmelikler, askerlikle ilgili, Tekalif-i Millîye ve İstiklâl Mahkemeleri ile ilgili haberler ikinci sayfada yer almaktadırlar. Aynı zamanda ikinci sayfada azda olsa ilân ve reklâmlara rastlanılmaktadır.

**Olaganüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı:
Millî Mücadele Dönemi Türk Basını**

Gazetelerin başyazarları bellidir. Ancak kesin yazar kadroları yoktur. Eli kalem tutan ve Millî Mücadeleyi destekleyecek türde yazısı olan herkese gazetelerin sayfaları açıktır. Böylece gazetelerde bir çeşitlilik görülmektedir.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve basın arasındaki ilişkide ise; Hukuk Cemiyetleri'nin, gazetelerin ekonomik olarak destekçisi ve okuyucu olarak gazetelerin takipçisi oldukları söylenebilir. Bazı bölgelerde gazetelerin çıkması, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin desteğiyle olmuştur. Dernekler, gazeteleri aynı zamanda dolaylı olarak sansüre tabi tutmuşlardır. Hukuk Cemiyetleri'nde meydana gelen sıkıntılar gazetelere de yansımıştır.

3.METODOLOJİ VE VERİ ANALİZİ

Çalışmada gazetelerdeki haber başlıkları, haberler ve yazılar içerik analiziyle incelenmektedir. Bu amaçla araştırmanın örnekleminde yer alan gazetelerde yayınlanan yazılar bazı özelliklere göre kategorilendirilmişlerdir. Kategorilendirilmiş haberler, iç ve dış haber, cephe haberleri, düşmanla ilgili haberler ve birlik ve beraberlikle ilgili haberler açısından ayrı ayrı tablolandırıldıktan sonra niceliksel verilerden hareketle genel bir yaklaşıma ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın evreni, Millî Mücadele dönemi Anadolu'da yayınlanan tüm gazeteleri kapsamaktadır. Bu dönemde Anadolu'da yaklaşık arşivlerdeki mevcut bilgilere göre 306 gazete yayınlanmıştır (Güner ve Kabataş, 1990). Koloğlu (1993) gazete sayısını 84 olarak verirken Öztoprak (1981) yaklaşık 100 olarak verir. Yaptığımız çalışmada, görülen farklı kaynaklarda zikredilemeyen gazetelerde sayıldığında aktif olan bu sayı 100 rakamını biraz aşmaktadır³. İşgal altındaki bölgeler dışarıda tutulduğunda yayınlanan gazete sayısı, o günün şartlarında basın zenginliğini gözler önüne sermektedir. Gazeteler üç neden gözetilerek örnekleme dâhil edilmiştir. Birincisi, gazetenin yayınlandığı ve dağıtıldığı bölgelerin jeopolitik ve jeostratejik konumlarıdır, ikincisi gazetenin savaş döneminde yayınlanmış olması, üçüncüsü ise bu özellikleri taşıyan gazetelerin arşivlerde yeterli sayısının olmasıdır. Bu amaçla, başlangıçta, Balıkesir'den *İzmir'e Doğru*, Adana'dan *Yeni Adana*, Erzurum'dan *Albayrak*, Sarıkamış'tan Albayrak'ın devamı niteliğinde olan *Varlık*, Konya'dan *Babalık* ve Konya ve Ankara'da iki yerde de yayınlanan *Öğüt*, Ankara'dan Millî Mücadelenin gayri resmî sesi olan *Hâkimiyet-i Millîye*, Kastamonu'dan ise *Açıksöz* gazetesi örneklem olarak düşünülmüştür. Ancak ilk plânda örnekleme dâhil edilen bazı gazetelerin, sonradan yukarıdaki kriterlerden birini veya daha çoğunu karşılamadıkları anlaşıldığından örneklem dışı tutulmuşlardır. Sonuçta sekiz gazeteden ölçütlere uyan dördü örnekleme oluşturmuştur.

Taranan arşivler, Selçuk Üniversitesi Süreli Yayınlar Bölümü, Millî Kütüphane, Meclis Kütüphanesi, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Türk

³ Bu dönem gazete sayısının farklı olarak ele alınma nedenleri; dönemin nereden başladığı ve bittiği ile ilgili olan sorun, dönemin başında da gazete çıkarma furusu, yayımlanan gazete nüshaların arşivlerde bulunmaması, Birde buna yayımlanan gazetelerin sürekliliğinin olmaması rakamlardaki çelişkiyi açıklamaktadır.

İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Türk Tarih Kurumu, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nden hareketle örneklem olarak, Babalık, Öğüt, Hakimiyet-i Milliye ve Açıksöz gazeteleri alınmıştır.

Birinci İnönü, İkinci İnönü Meydan Muharebeleri, Sakarya Savaşı ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin on gün öncesinden bu savaşların bitiminden on gün sonrasına kadar örnekleme giren gazetelerin birinci sayfalarında yer alan haber, haber başlıkları ve diğer yazılar ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, içerik analiziyle incelediğimiz gazeteler, 1-20 Ocak 1921, 20 Mart-10 Nisan 1921, 19 Ağustos-23 Eylül 1921, 20 Ağustos-9 Eylül 1922 tarihlerindeki sayılarını kapsamaktadır.

3.1. Kategorilendirme

Gazetelerin birinci sayfasında yer alan, yazı ve haberler, içerik analizinin temel mantığıyla hareket edilerek tek tek kodlanarak, sınıflandırılmaktadır. Gazetede yayınlanan her haber için bir artı verilmiş, sayfada yer alan bütün haberler dâhil edilerek sayfa başına düşen haber ve toplam haber sayısı bulunmuştur. Bu kategorilendirme, gazetelerin her savaş dönemi için ayrı ayrı yapılmıştır. Daha sonra bunlar toplanarak yüzdeleri verilmiştir. Bazı haberlerin iki kategoride de yer alması doğal olarak yüzdelerde farklılaşmaya neden olmuştur. Diğer taraftan tamlamalarda bir üst rakam tercih edilmiştir.

Kategorilendirme ilk olarak dönemin özelliğinden dolayı sürekli yayınlanan resmî tebliğler, Türk ve Yunan olmak üzere kategorilendirilmiştir. Bunların hemen akabinde gazetelerin birinci sayfa birinci ve ikinci sütunlarında yer alan makalelere yer verilmiştir. Yunanlılarla ilgili haberler ise; Yunan iç politika haberleri, Yunan ordusu ile haberler, Yunan mezalimi, işgal altındaki yerler ve Anadolu Rumları ile ilgili haberler olarak ayrılmıştır. Dış haberler de; Avrupa ülkeleri, Rusya, Japonya, Hindistan, Cemiyet-i Akvam, Amerika, Müttefik Devletler ve ayrıca İngilizler olarak tasnif edilmiştir. İslâm ülkeleri ile ilgili haberler bir diğer kategorilendirme olarak ele alınmıştır.

Anadolu ve Türkler ile ilgili kategorilendirmeler; Türk ordusu ile ilgili haberler, cephe haberleri, işgal edilen yerler (İstanbul, İzmir, Adana), yardımlar, meclis, ekonomi haberleri, isyanlar, paşalar, birlik ve beraberlik haberleri⁴, beyannameler, İstiklâl Mahkemeleri, azınlık ve diğer günlük adli olaylarla birlikte, Anadolu'nun değişik yerleri ve gazetenin çıktığı ilin haber kategorileri yer alırken, diğer taraftan şiir, hatırat, yorum ve tekzipler de bu başlık altında toplanmıştır.

Diğer taraftan birinci sayfada yer alan bazı haberler de kategori dışında tutulmuştur. Ankara'daki üst düzeyde olmayan bazı vekillerin yaptığı açıklamalar, Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamalar ve haber içinde yer alan diğer bir başka haber gibi yazı ve haberler kategorilendirme dışı tutulmuştur.

⁴ Bu sınıflamada konferanslar, toplu namazlar, duaya çıkmalar, mevlitler, tebrikler, kutlamalar, fener alayları, yarışlar gibi toplumsal bütünlük ve birliği çağrıştıran ve pekiştiren olayların haberleri, dâhil edilmiştir.

**Olaganüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı:
Millî Mücadele Dönemi Türk Basını**

3.2. Haberlerin Yapılandırılması

3.2.1. Yunanlılarla İlgili Haberlerin Dağılımı

Haber Kategorileri	Açıksöz	H.Millîye	Öğüt	Babalık
Yunan Ordusu	5.6	7.1	6.2	4.7
Yunan İç Politika	7.5	6.9	4.45	8.6
Yunan resmî tebliği	0.4	1.7	0.5	0.7
Yunan Mezalimi	3.1	1.4	1.5	2.8
Anadolu Rumları	2.1	1.4	1.0	1.1
İşgal altındaki yerler	5.4	5.3	6.7	7.9
Yunanlıların komşuları	1.2	3.4	1.2	---
Genel Toplam	25.3	27.2	21.55	26.1

3.2.2. Türk Ordusu ve Cephe İle İlgili Haberlerin Dağılımı

Haber Kategorileri	Açıksöz	H.Millîye	Öğüt	Babalık
Cephe Haberleri	3.5	9.5	4.5	3.5
Türk ordusu	1.8	3.3	1.5	2.3
Tebliğler	8.1	2.0	7.0	1.9
Yardımlar	3.6	1.6	1.6	2.1
Beyannameler	2.4	2.3	1.9	3.2
Komutanlar	1.1	2.3	2.3	1.3
İstiklâl Mahkemeleri	0.8	0.5	0.7	1.1
Genel Toplam	21.3	21.5	20.5	15.4

Tablodan da anlaşılacağı üzere gazetesinin haber dağılımında ikinci etkenin ordu, savaş haberleri ve tebliğler oluşturmaktadır. Resmî tebliğler bu kategoride en fazla habere sahiptirler. Bunun nedeni gazetelerin resmî tebliğleri yayınlama zorunluluğudur. Ayrıca Anadolu Ajans bültenleri de bu kategori içinde değerlendirilmiştir. Ajans bültenleri de resmî tebliğler gibi yayınlanmışlardır. Resmî tebliğler gazetelere yetişmediği zamanlarda (Açıksöz gazetesinin 5 Eylül 1921 tarihinde okuyucularına duyurduğu gibi ajans haberleri gelmediği için) gazete sabah çıkması gerekirken akşama doğru çıkmıştır. Bu örnekte olduğu gibi hem halkın istediği savaşla ilgili haberleri vermek hem de iktidara karşı meşruluğunu kaybetmemek için ajans bültenleri ve resmî tebliğlere dikkat edilmiştir. Diğer taraftan Hakimiyet-i Millîye'nin böyle bir sorunu yoktur. Çünkü gazete, Ankara'nın gayri resmî sözcüsüdür. Cephe haberleri verirken resmî tebliğlerden ziyade yorum şeklinde haberlerle olayı aktarmıştır.

3.2.3. Dış Dünya İle İlgili Haberlerin Dağılımı

Haber Kategorileri	Açıksöz	H.Millîye	Öğüt	Babalık
İngilizler	3.7	5.3	7.1	4.1
Avrupa Ülkeleri	6.4	8.2	9.3	6.1
Müttefikler	2.7	2.3	2.6	3.0
Rusya	2.7	2.4	4.3	1.3
ABD	0.4	2.0	1	---
Japonya	---	0.4	---	---
İslâm Ülkeleri	1.8	3	4.2	3.7
Sulh Konferans	1.9	2.7	1.7	1.5
Afganistan	0.3	0.6	0.6	0.9
Cemiyet-i Akvam	--	1.1	---	---
Hindistan	----	0.7	---	---
Genel Toplam	19.9	28.7	30.8	20.6

3.2.4. İç Haberlerin Dağılımı

Haber Kategorileri	Açıksöz	H.Millîye	Öğüt	Babalık
Yerel, Bölgesel	3.2	---	3.3	10.6
İttihat ve Terakki Paşaları	1.1	0.6	---	0.5
Dernekler	2.2	---	1.2	1.9
Ethem bey	---	0.5	1	---5
Meclisle ilgili	3.0	2.03	1	1.9
Asiler	---	---	2	---
İstanbul Siyasi	3.2	3.5	4.3	4.1
Tekzip	0.3	0.5	1.1	0.9
Matbuat	1.8	2.3	1.9	1.9
Ermeniler	1.1	---6	1.1	0.9
Genel Toplam	15.9	9.43	17.0	21.8

Dış ve iç haberlerin dağılımına bakıldığında gazetelerin yayın politikasından dolayı farklılıklar göze çarpmaktadır. İç haberlerin dağılımına baktığımız zaman en çok haberin yerel haberler olduğu görülür. Hâkimiyet-i Millîye'nin birinci sayfasında yerel haber yer almaz iken, Açıksöz ve Öğüt gazeteleri aynı derecede haber sayısına sahiptirler. Babalık gazetesi, en çok şehir ve bölge ile ilgili haber veren gazetedir. Gazetede, diğerlerinden farklı olarak aynı zamanda köy ve sosyal hayatın diğer alanları ile ilgili haberler, yer almaktadır. Yerel haberler başlığı altında yer alan haberler, tayinler, vefatlar ve şehirde meydana gelen önemli olayları kapsamaktadır.

⁵ Birinci ve İkinci İnönü Savaşları dönemi gazete nüshaları olmadığı için haber yoktur.

⁶ Hâkimiyet-i Millîye'de Ermeni Meselesi ve Ermenilerle ilgili haberler makalelerde yer almaktadır.

**Olaganüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı:
Millî Mücadele Dönemi Türk Basını**

3.2.5. Birlik ve Beraberlikle İlgili İlk Sayfa İçeriğinin Dağılımı

İçerik Kategorileri	Açıksöz	H.Millîye	Öğüt	Babalık
Birlik ve Beraberlik Haberleri	8.3	4.1	4.0	4.9
Makale	5.6	5.0	5.8	5.8
Şiir	1.4	0.3	0.1	1.5
Yorum, Mülakat	2.5	2.8	1.5	3.5
Beyannameler	2.4	2.3	1.8	3.3
Genel Toplam	20.2	14.5	13.2	19.0

Birlik ve beraberlik ile ilgili haberler başlığı altında toplanan haberlere baktığımız zaman, değişik alanlardaki haberlerle karşılaşırız. Bunların en başında; dini öğelerin hakim olduğu haberlerdir. Camide verilen vaaz ve hutbelerin gazetelere haber olarak çıktığını görürüz. Özellikle Mehmet Akif'in gezdiği illerde verdiği vaazlar bütün gazeteleri dolaşmıştır. İzmir'e Doğru gazetesinden, Açıksöz'e, Babalık'tan, Hâkimiyet-i Millîye kadar her gazete verilen vaazlarla ilgili haberler yer almaktadır. Diğer taraftan Ankara ve diğer illerde, zafer öncesi yapılan dualar, zafer sonrası ise kılınan şükür namazlar birinci sayfada yer almaktadır. Zafer sonrası yapılan şenlikler, fener alayları ve yürüyüşler de bu kategoride yer almıştır.

3.2.6. Gazetelerin Haber Dağılımı⁷

Haber Kategorileri	Açıksöz	H. Millîye	Öğüt	Babalık
Yunanlılar	25.3	27.2	21.69	26.1
Dış Dünya	19.9	28.7	30.8	20.6
Ordu ve Cephe	21.3	21.5	20.5	15.4
Birlik ve Beraberlik	20.2	14.5	13.2	19.0
İç haberler	15.9	9.43	17.0	21.8

Gazetelerdeki haber dağılımı, bize Millî Mücadele toplumunda öne çıkan olay ve olguların ne olduğunu gösterir. Direkt olarak merkezden yönlendirilen Hâkimiyet-i Millîye ve Öğüt gazetesinin birlik ve beraberlik ile ilgili olarak verdiklerin haber oranı diğer yerel gazetelere göre oldukça düşüktür. Buradan diğer gazetelerin halka daha yakın haber yaptıkları söylenebilir. Öğüt gazetesinin bu olguya dâhil olmasının nedeni bu gazetenin ele alınan örneklemelerinin bir döneminin Ankara'da yayınlanıyor olmasıdır.

Yunanlılar ile ilgili haberlerde, Hâkimiyet-i Millîye gazetesinin haber oranı, diğerlerinden daha yüksektir. En düşük oran Öğüt gazetesine aittir. Ordu ve cephe haberlerinde de Babalık gazetesi en düşük orana sahiptir. Dış dünya ile ilgili haberlerde Hâkimiyet-i Millîye ile Öğüt gazetesinin haber oranları birbirine yakındır. Diğer haber kategorilerinde olduğu gibi, Açıksöz ve Babalık gazetesinin de haber oranları birbirine yakındır. İç haberlerde de en az oran Hâkimiyet-i Millîye gazetesindedir. Gazetenin Millî Mücadele'nin sesi olması

⁷ Genel toplamın yüzün üzerinde olmasının nedeni; birlik ve beraberlikle ilgili haberler ve ordu ile haberlerde beyannamelerin iki kategoride kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

nedeniyle özellikle dış haber ve propaganda özelliklerinden dolayı, yerel haberlere daha az yer verilmiştir.

SONUÇ

Toplumsal tarihten hareketle basın-toplum ilişkisini irdelemeye çalışan bu çalışmada, Türk tarihinin önemli dönemeçlerinden biri olan Millî Mücadele Dönemi'ndeki basın-toplum-iktidar ilişkisi, gazetelerin birinci sayfalarında yer alan haber ve yazılardan yola çıkarak tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Toplumsal dayanışma ve bütünleşme, toplumda değişim sürecinin en hızlı şekilde yaşandığı zamanlarda en çok ihtiyaç duyulan zaman ortaya çıkan bir olgudur. Toplum bu gibi durumlarda eskisine nazaran daha çok, toplumsal birlik ve beraberliğin vurgulandığı kavram ve olgulara muhtaçtır. Evrensel bir olgu olarak din ve siyasal yapı bu konuda etken iki araç olarak ön plâna çıkmaktadırlar. Ankara'da açılan meclise, gayri müslimlerin alınmaması, din olgusunun ön plana çıkarılmasına ve Mustafa Kemal Paşa liderliğinde bütün iktidar seçkinlerinin dini vurgulamaları ön planda tutmalarına neden olmuştur.

Meclisi açılmasıyla birlikte Ankara'da, Mustafa Kemal Paşa etrafında toplanan Millî Mücadele ekibi, hem siyasal hem de askerî acıdan yönetimi ele almıştır. İstanbul ile haberleşmenin kesilmesi, iktidarı geliştirmek için çıkarılan kanunlar ve kurulan İstiklal Mahkemeleri, Ankara'nın iktidarını pekiştirmiştir. İktidarını sağlamlaştıran Ankara, toplumsal yönlendirme aracı olarak basını kullanmıştır.

Propaganda açısından zor durumda olan Anadolu Hükümeti, gazetelerden faydalanmış, gazetelerde devletin desteği ile gelişme imkânı bulmuştur. Olağanüstü durum yaşayan toplumun bütünleşme aracı olarak basın, haberlerin halka duyurulması ve halkın miting ve diğer toplantılara katılımı gibi olaylarda önemli görevler üstlenerek, mevcut durumun tartışılması, siyasi ve askerî durumların halka duyurulmasında önemli görevlerde bulunmuşlardır.

Millî Mücadele Dönemi basınında verilen haberlere baktığımız zaman düşmanla ilgili haberlerin ön plâna çıktığı görülmektedir. Basın, ortak düşman etrafında halkı, bilinçlendirme ve propaganda ile bütünleştirmeye çalışmıştır. İkincil olarak ön plana çıkan haber kategorisi, dış haberlerdir. Dış haberler, Millî Mücadele'nin dünya ile olan ilgisi ve dış kamuoyunu takip etmesi açısından önemlidir.

Gazetelerde önemli haberler kategorilerden birisi de ordu ve cephe haberleridir. Cephe haberleri, gazetelerde resmi söylem dâhilinde verilmiştir. Olumsuz bir habere bile rastlanılmayan kategoride, Türk ordusunun kahramanlıkları övülmüş, Yunan askerî güçleri ise değişik sıfatlarla kötülenmiştir. Savaş zamanı gazetelerin yayınlanması, cephe haberlerinden gelecek haberlere göre ayarlanmıştır. Cephelerden zaferler geldikçe sayfa formatlarının değiştirecek kadar gazetelerde değişiklikler olmuştur. Olumsuz koşullarda kâğıt bulmakta zorlanan gazeteler, kırmızı ve yeşil mürekkep kullanmışlardır.

Çalışma için önemli olan haber kategorisi, birlik ve dayanışma haberleridir. Bu haber türü, yayınlanan haberler açısından ortalama her dört haberden birini

**Olaganüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı:
Milli Mücadele Dönemi Türk Basını**

oluşturmaktadır. Özellikle Ankara dışında yayınlanan gazeteler, Ankara'da yayınlanan gazetelerinden daha çok bu konu üzerinde haber yapmışlardır. Millî Mücadele basını, propaganda basını olarak toplumsal dayanışma ve bütünleşmeye katkıda bulunan bir araçtır. Dönemin mevcut siyasi düşüncelerin hemen hepsinin birer gazetesi mevcuttur. Bu gazeteler fikir ayrılığından öte, birlik ve beraberlik içinde Milli Mücadele hareketinin gerçekleşmesi için çalışmışlardır.

KAYNAKÇA

Sürekli Yayınlar

Açıksöz, Babalık, Hâkimiyet-i Milliye, İrade-i Milliye, İzmir'e Doğru, Öğüt

Belgeler

ATESE Belgeleri (Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı)
BCA, (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri)

Kitap ve Makaleler

ANDERSON, Benedict 1993. *Hayali Cemaatler*, Çeviren, İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul.

BALDINI, Moosimo 2000. *İletişim Tarihi*, Çeviren Gül Batuş, Avcıol Basım Yayın, İstanbul.

BİLGİN, Nuri 1998. "Ulusal Bütünleşme ve Kimlik Arayışları", *Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu ve Güneydoğu Anadolu*, Yayına Hazırlayan Ahmet Bilgili, Van Valiliği, Van.

BİRİNCİ, Ali 1998. "Fânizâde Ali İlmî Bey" (iç), *Ali İlmî Fânî, Bir 150'liğin Mektupları*, Yayına Hazırlayan, Abdullah Uçman, Handan İnci, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

BOSTANCI, Naci 1999. Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik, Doğan Kitap, İstanbul.

BROWN, J.A.C. 2000. *Beyin Yıkama*, Çeviren, Behzat Tunç, Boğaziçi yayınları, İstanbul.

CANETTI, Elias 1998. *Kitle ve İktidar*, Çeviren, Gülşat Aygen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

CARR, Edward Hallet 1996. *Tarih Nedir?*, Çeviren, Misket Gizem Gürtürk, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÇAKIR, Mikdat 2004. *Savaş Sosyolojisi*, Mars Matbaası, Ankara.

DOUGLAS, Howard 2001. *History of Turkey*, Westport, CT, USA.

FITCHER, Joseph 1994. *Sosyoloji Nedir?*, Çeviren, Nilgün Çelebi, Attila Kitabevi, Ankara.

GASSET, Ortega Y. 1995. *İnsan ve Herkes*, Çeviren, Neyire Gül Işık, Metis Yayınları, İstanbul.

GERÇEK, Selim Nühzet 1931 *Türk Gazeteciliği*, Devlet Matbaası, İstanbul.

GIDDENS ANTHONY 2000. *Sosyoloji*, Çeviren, cemel Güzel, Hüseyin Özel, Ayrac Yayınları, Ankara.

- GÜNAY, Ünver 2003. "XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.21-48.
- GÜNER Zekai, KABATAŞ Orhan 1990. *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, ADTK Yayını, Ankara.
- GÜNEŞ, Sadık 1996. *Medya ve Kültür Sessiz Yağınların Kültürel İntiharı*, Vadi Yayınları, Ankara.
- GÜNGÖR, Erol 1995. *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- GÜZ, Nurettin 1991. *Türkiye'de Basın İktidar İlişkileri (1920-1927)*, G.Ü. Basın Yayın Yüksek Okulu Yayını, Ankara.
- HOBBSAWM, Eric 1997. *Kısa 20. Yüzyıl. 1914-191, Aşırıhklar Çağı*, Çeviren, Yavuz Alogan, Sarmal Yayınları, İstanbul.
- HOBBSAWM, Eric 1999. *Tarih Üzerine*, Çeviren, Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- ILGAR, İhsan 1973. *Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın*, Toker Yayınları, İstanbul.
- İSKİT, Server R.1943. *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- KABACALI Alpay 2000. *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa ve Basın*, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- KARAASLAN, Halis 1997. *Millî Mücadele Döneminde İç İsyanların Çıkışında Dini Faaliyet ve Propagandanın Rolü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- KARAÇÖŞKUN, Doğan M. 2004. "Dini İnanç-Dini Davranış İlişisine Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV*, Sayı 2, s.23-36.
- KARAY, Refik Halid 1964 *Minelbab İlelmibrab*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- KESKİN, Mustafa 2004. "Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme" *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt IV, Sayı 2, s.7-21.
- KOLOĞLU, Orhan 1993. *Türk Basını Kuva-yı Milliye'den Günümüze*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KOLOĞLU, Orhan 1994. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KURTKAN, Amiran 1976. *Genel Sosyoloji*, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- LAZAR, Judith 2001. *İletişim Bilimi*, Çeviren, Cengiz Anık, Vadi Yayınları, Ankara.
- MARDİN, Şerif 1997. *Türkiye'de Toplum ve Siyaset, Makaleler 1*, Derleyenler, Mümtaz'er Türköne/'Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARSHALL, Gordon 1999. *Sosyoloji Sözlüğü*, Çevirenler, Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- MCLUHAN, Marshall 2001 *Gutenberg Galaksisi*, Çeviren, Gül Çağalı Güven, YKY, İstanbul
- ONG, Walter J. 2003. *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü'nün Teknolojileşmesi*, Çeviren, Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yayınları, İstanbul.

**Olaganüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı:
Milli Mücadele Dönemi Türk Basını**

- ORAL, Süreyya Fuat 1968. *Türk Basın Tarihi 1916-1965*, Cilt 2, Yeni Adam Matbaası, Ankara.
- ÖZTOPRAK, İzzet 1981. *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- SHOEMARKER, Pamela ve REESE, Stephan D. 1997. “İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi” (iç), *Medya Kültür Siyaset*, Çeviren Ahmet Gürata, Derleyen, Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, s.99-136.
- SOYSAL, İlhami 1985. *150'likler*, Gür Yayınları, İstanbul.
- TANÖR, Bülent 1998. *Türkiye'de Kongre İktidarları*, YKY, İstanbul.
- TILIÇ, Doğan L.2001, *2000'ler Türkiye'sinde Gazetecilik ve Medyanın Anlamak*, Su Yayınları, İstanbul.
- TIRYAKIAN, Edward A.1990. “Emile Durkheim”, (iç), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Derleyenler Tom Bottomore, Robert Nisbet, Çeviren, Ceylan Tokluoğlu, Verso Yayınları, Ankara.
- TOLAN, Barlas 1991. *Toplum Bilimlerine Giriş*, Adım Yayıncılık, Ankara.
- WACH, Joachim 1995. *Din Sosyolojisi*, Çeviren Ünver Günay, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- WEBER, Max 1987. *Sosyoloji Yazıları*, Çeviren, Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.